

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

37(082)
П24

Випуск

XXXIX

4. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
5. Хорошковська О., Повхан К. Державний стандарт початкової ланки освіти // Початкова школа. – 1997. – № 7. – С. 6 – 8.
6. Хорошковська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів // Початкова школа. – 1997. – № 8. – С. 14 – 17.
7. Хорошковська О. Українська мова як державна // Початкова школа. – 2001. – № 8. – С.13 – 20.

УДК 373.29

В.М. Марків, Т.В. Марків

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АКЦЕНТИ У НАВЧАННІ І ВИХОВАННІ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ПЕРЕХОДУ З ДИТЯЧОГО САДКА ДО ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються основні складові готовності дітей шестирічного віку до школи.

This article deals with the fundamental components of readiness for school of children of six.

Перехід до початку систематичного навчання дітей і підготовка до нього пов'язані з необхідністю врахування психологічних закономірностей їх розвитку. До них слід віднести протиріччя між зростаючими інтелектуальними можливостями дитини та специфічними “дошкільними” здібностями. Відомо, що інтелектуальна сфера дитини готова до систематичного навчання і потребує його.

Важливою особливістю психічного розвитку дошкільника є чутливість (сенситивність), по-перше, до сприйняття морально-психологічних норм і правил поведінки; по-друге, готовність дитини до реалізації цілей і засобів системного навчання. Сенситивність цього періоду чітко проявляється в процесі засвоєння грамоти.

Зрозуміло, що педагогічний вплив на дитину є у цей складний період одним із основним факторів психічного розвитку учнів.

На сьогоднішній день, на жаль, не існує єдиного визначення понять “функціональна”, “психологічна” готовність або “шкільна зрілість”, що ускладнює координацію зусиль сім'ї, школи, дитячого дошкільного закладу у цьому важливому процесі.

Психологічна готовність, як показують дослідження психологів Б.Ананьєва, Л.Божович, О.Леонтьєва, Д.Ельконіна та ін., пов'язана зі зміною соціальної позиції дитини в суспільстві, а також із специфікою навчальної діяльності в молодшому шкільному віці. Підґрунтя готовності до школи розглядалися С.Єфімовою, Н.Черепанською. Особливості організації занять з дітьми висвітлено у працях З.Плохій, Л.Титаренко.

Отже, як показують дослідження, відповідна підготовка дитини спроможна забезпечити достатній для навчання в школі рівень розвитку інтелектуальної та емоційно-вольової сфер психіки.

Метою нашої статті є висвітлення сутності основних компонентів готовності дитини до школи.

Зіставляючими компонентами психічної готовності до школи є інтелектуальна, особистісна і вольова готовність.

Психічний розвиток кожної дитини проходить ряд пов'язаних між собою послідовних періодів, кожний з яких характеризується своїми особливостями, формуванням певних, притаманних для даного віку якостей. Кожний попередній етап підготовляє новий ступінь розвитку. Від того, наскільки успішно відбувалося формування особистості дитини на

попередньому етапі, наскільки повно реалізовані її можливості, залежить її розвиток як у найближчий час, так і у більш віддаленому майбутньому.

“Психологічна готовність” за своїм змістом поняття широке і розглядається як комплексне багаторівневе новоутворення, як певний стан психічного розвитку особистості дитини у перехідний період від дошкільця до шкільного віку [2; 4; 6; 7]. У той же час, як визначає Л.Венгер, у дошкільника не може бути сформованих “шкільних” якостей в чистому вигляді, оскільки вони розвиваються тільки у процесі діяльності. Іншими словами, вони не можуть з’явитись без створення особливих умов організації певних видів роботи, що є характерними і необхідними для повноцінного розвитку дитини в дошкільньому віці. Отже, психологічна готовність, в першу чергу, полягає в тому, що дошкільник оволодіває передумовами до засвоєння “шкільних” якостей. Іншими словами, готовність до навчання визначається як комплекс психічних якостей, необхідних для успішного початку навчання дитини у школі.

Класична вікова психологія визначає кілька стадій розвитку дитячої психіки, змістовна сторона яких характеризується насамперед відповідним видом провідної діяльності. Саме остання визначає своєрідність і якісну специфіку певного віку.

О.Леонтьєв дає таке визначення провідної діяльності в житті дитини: “Провідна діяльність – це не просто діяльність, що найчастіше зустрічається на даному етапі розвитку дитини, якій вона віддає найбільше часу... Провідна діяльність – це така, розвиток якої зумовлює найголовніші зміни в психологічних процесах і психічних особливостях особистості дитини на даній стадії її розвитку”.

Зміна видів провідної діяльності характеризує зміну вікових періодів. Безпосереднє емоційне спілкування з дорослими в ранньому віці розвиває у дитини потребу в постійному контакті з ними. Це підготовляє перехід до переддошкільного дитинства з провідною предметно-маніпулятивною діяльністю. В процесі останньої дитина засвоює суспільно вироблені способи використання речей, які її оточують. Предметно-маніпулятивна діяльність, у свою чергу, поступається місцем у дошкільньому віці грі, а гра – навчанню і т. ін.

На розвиток дитини, крім провідної діяльності, істотний вплив справляють інші характерні для даного віку види діяльності, перебуваючи в певному підпорядкуванні, вони підготовляють процес вікових перетворень, який зумовлює виникнення нового психофізичного рівня, кардинальні зміни особистості дитини, мотив її поведінки тощо.

Так послідовний перехід від дошкільного до шкільного дитинства підготовляється в процесі провідної діяльності – гри, в ході продуктивних видів діяльності малювання, леплення, конструювання і дошкільних форм навчання. На їх основі до кінця дошкільного віку в дитини формується ряд психологічних новоутворень-передумов зміни провідної діяльності. До них належать: прагнення дитини до суспільно значимої діяльності; здатність довільно управляти поведінкою, спрямовувати зусилля на розв’язання пізнавальних завдань; узагальнені форми мислення, елементи теоретичного ставлення до навчального матеріалу, смислове запам’ятовування, завершеність практичного оволодіння мовою; здатність налагоджувати стосунки з ровесниками, елементарні навички спільної діяльності.

М.Безруких, І.Дубровіна, С.Єфімова поєднують поняття готовність і шкільна зрілість та вважають, що готовність дитини до процесу опанування шкільним курсом забезпечується необхідним рівнем морфологічного, функціонального і психічного розвитку дитини, тобто відповідності ступеня дозрівання певних можливих структур, нервово-психічних функцій, що забезпечують адаптацію до умов і вимог шкільного навчання.

На нашу думку психологічна готовність до навчання в школі визначається: наявністю уявлень про природні й соціальні явища, загального запасу знань про навколишній світ, про людей, про себе; уміння керувати своєю увагою; наявність аналітичного мислення і розвиненість його форм; інтерес до занять; інтерес до нових знань; володіння розмовною мовою; розвиток тонкої моторики руки і сенсомоторних координацій.

На основі узагальнення результатів відповідних психофізіологічних досліджень Ю.Ф.Змановський писав: “У психічному розвитку дитини наявні переломні етапи, під час яких відбувається істотна перебудова всіх психічних функцій і виявляються нові можливості в активності головного мозку. Нині є всі підстави вважати, що один із таких етапів припадає на шестирічний вік, коли психофізично ресурси дитячого організму різко зростають. У цьому віці загальний фізичний розвиток стає більш гармонійним. Інтенсивно розвиваються всі фізіологічні системи організму шестирічної дитини – серцево-судинна, дихальна, опорно-ресурсовий апарат, ендокринні залози та ін.

Але, незважаючи на інтенсивний розвиток, функціональні можливості центральної нервової системи шестирічних дітей не досягають рівня, характерного для першокласників. Це підтверджують цілий ряд досліджень науковців: В.Алфьорової, Ю.Змановського, Е.Волкової, М.Антропової, О.Лосевої, М.Кольцова.

Отже, у сьогоденні зрослий ступінь розвитку виявляється у всіх сферах їх життєдіяльності. Особливо виражене просування в розумовому розвитку. Досить високим рівнем відзначаються процеси відчуття і сприймання. Сформований фонематичний і звуковисотний слух, зір набуває належної гостроти, рука стала органом активного дотику. Розвинений аналізаторний апарат сприяє тому, що діти навчають розрізняти різні поєднання кольорів, запахів, звуків, рухів.

Дані психологічних досліджень (праці М.Поддякова, Л.Гальперіна, Г.Костюка, Д.Ельконіна, О.Запорожця, Л.Венгера та ін.), а також практики дошкільного виховання підтверджують зрілі можливості шестирічних дітей щодо засвоєння знань. Саме О.В.Запорожець на основі результатів наукових досліджень робить висновок про те, що сьогодні “є необхідні природничо-наукові підстави для посилення виховної і освітньої роботи з дітьми 5-6 років для внесення наукових засад у зміст їх навчання, для підвищення педагогічних вимог у зміст їх навчання, для підвищення педагогічних вимог до їх розумового, фізичного, морального й естетичного виховання”.

Аналіз практики роботи дитячих садків й шкіл Тернівського району міста Кривого Рогу дав підстави визначити, що в умовах спеціально організованого навчання і виховання молодші школярі, які відвідували дошкільні заклади освіти, засвоюють системи сенсорних еталонів, оволодівають технікою сприйняття, навчаються бачити, слухати, виділяти головне. Це розширює можливості дітей щодо більш точного і глибокого пізнання навколишньої дійсності, є передумовою естетичних переживань, пов'язаних із сприйняттям музичних і художніх творів.

Дослідження ряду вчених, педагогів і психологів доводять, що формування готовності до школи передбачає розвиток здатності до виконання соціальної ролі учня. Це – потреба в спілкуванні, розвиненість певних комунікативних здібностей; уміння підкорятись інтересам дитячих груп; спроможність відстоювати власну точку зору; брати участь у житті класу; здатність відповідати за свої вчинки та ін.

Зміст мислення шестирічної дитини включає не тільки явища і предмети навколишнього світу, а й життєві ситуації, відображені на картинах і у фільмах, а також словесні описи: оповідання, казки. У результаті спілкування з ровесниками і дорослими, дитина нагромаджує різнобічні знання.

У процесі навчання розкриваються резерви розумового розвитку дітей, що виходять за межі наочно-образного пізнання. При поетапному формуванні розумових дій (на першому – оволодіння предметною дією, на другому – дією в плані голосної мови без опори на предмет, на третьому – дією в думці) шестирічні діти оволодівають повноцінними уявленнями і способами логічного мислення.

У дітей шести років набуває повного ступеня розвитку самосвідомість, формуються вміння довільно управляти своєю поведінкою, і, зокрема пізнавальною діяльністю, спрямованою на розв'язання навчальних завдань. Діти можуть керувати процесами сприйняття, мислення, запам'ятовування, здатні докласти зусиль для досягнення мети. Однак сфера цілеспрямованих дій і вольових зусиль дуже обмежена. Вольові акти співіснують з

діями мимовільними імпульсивними, що виникають під впливом ситуаційних почуттів і бажань. Досліджено, що рівень і характер уваги дітей на заняттях значною мірою залежить від того, чи виділені в завданні ті елементи, які мають для дитини особистісну значимість. Досить часто значна емоційна збудженість спрацьовує сильніше і швидше, ніж сприйняте дитиною правило поведінки, яким вона спочатку мала намір керуватись. Спроможність дітей до керівництва своєю поведінкою відкриває можливості для організації навчально-вольової роботи в режимі особистісно орієнтованого навчання.

Зрослі можливості й нові потреби шестирічних дітей виявляються у їх ставленні до "дошкільних занять", зокрема гри, а також до самого факту вступу до школи. В той же час відбуваються істотні зміни у змісті ігор. В основному, переважають ті, що імітують діяльність дорослих і взаємини між ними.

Досить ефективним шляхом формування в дошкільників психологічної готовності до шкільного навчання стали комплекси "школа – дитячий садок". У цьому ми переконалися на практичному досвіді роботи такого комплексу № 218 м. Кривого Рогу, де є необхідні для цього організаційно-матеріальні та психолого-педагогічні умови. В цьому навчальному закладі, відмовившись від навчально-дисциплінарної парадигми виховання, прагнуть перейти до особистісно орієнтованої моделі побудови педагогічного процесу.

Основними новоутвореннями психіки молодшого школяра є довільність як особлива якість психологічних процесів, внутрішній план дій та рефлексія. Саме завдяки їм психіка молодшого школяра досягає рівня розвитку, необхідного для подальшого навчання. Ефективність розвитку молодших школярів істотно залежить від того, наскільки цілеспрямовано в процесі навчання їх спонукають аналізувати свої враження від різних об'єктів, усвідомлювати окремі властивості, виділяти суттєві ознаки об'єктів, оволодівати критеріями оцінки окремих їх параметрів, виробляти способи класифікації об'єктів, утворювати узагальнення, усвідомлювати загальне в своїх діях при розв'язанні різних видів задач тощо.

Ставлячи перед дітьми все нові й нові пізнавальні та практичні вимоги, озброюючи способами їх розв'язання, навчання має передувати розвитку, спиратись не лише на його актуальні досягнення, а й потенційні можливості.

Занурюючись у незнайому для себе навчальну роботу, молодші школярі поступово звикають до її вимог, а дотримання цих вимог, у свою чергу, зумовлює розвиток нових особистісних якостей. Такі новоутворення виникають і розвиваються в молодших школярів відповідно до формування навчальної діяльності.

М.Скаткін доводив, що засвоєння нового навчального матеріалу представляє собою вироблення системи нових умовних рефлексів, асоціацій. Отже, нові знання вступають у різноманітні зв'язки з уже існуючими в свідомості знаннями, які отримані в результаті попереднього навчання і в результаті життєвого досвіду.

Виходячи з цього, варто зробити припущення, що наступність у навчально-виховній роботі з молодшими учнями викликає об'єктивну необхідність поступового її вдосконалення, позитивного емоційного впливу на особистість дитини, відповідної системи мотивів і стимулів, підготовки педагогічних кадрів, які можуть працювати у режимі особистісно орієнтованої моделі навчання.

Функціональна готовність до навчання також нерозривно пов'язана з показником стану здоров'я дитини. Хвороба знижує можливості дитини, підвищує втомлюваність, низьку розумову працездатність, порушення поведінки, що, як правило, призводить до низької успішності. Крім того, стурбованість педагогів і батьків викликає і психічне здоров'я дітей. Як засвідчує практика, вже протягом перших днів у школі виділяються учні, для яких шкільний режим і навчальне навантаження непосильні. Такі учні неспокійні, швидко втомлюються, лягають на парту або ходять по класу, відчувають проблеми в оволодінні навичками лічби, письма та читання [4; 5; 7].

Наше дослідження свідчить про те, що спеціальна підготовка дитини до школи здатна забезпечити достатній для навчання в школі рівень розвитку інтелектуальної та емоційно

вольової сфери психіки дитини; здатна реалізувати особистісно орієнтоване формування дитини, якщо її змістом передбачено спостереження, усвідомлення дітьми суттєвих ознак тих понять і явищ, які вони будуть вивчати в початковій школі.

Якщо відбувається штучне зміщення змісту предметних вимог початкової школи на нижчу суміжну ступінь – навчання – дошкільну, ситуація ускладнюється: діти механічно запам'ятовують поняття, не усвідомлюючи їх, перевантажують пам'ять надлишковим обсягом незрозумілих для них предметних знань, утомлюються від зусилля несвоєчасних для їх віку предметних умінь, втрачають інтерес до навчання. Саме тому спеціальна підготовка має бути спрямована на загальний психічний розвиток дитини, на розвиток здібностей, мотиваційної готовності до навчання; на оволодіння умінням учителя; на розвиток пізнавальних інтересів і нахилів та формування особистості дитини, на сприйняття нової соціальної ролі учня.

Структурний аналіз отриманих матеріалів дослідження дозволив обґрунтувати систему діагностики “шкільної готовності”, що базується на даних як педагогічних, так і психологічних досліджень. Для цього використовується комплексний критерій, що включає п'ять основних компонентів готовності: інтелектуальна, фізична, мотиваційна, емоційно-вольова та комунікативна готовність. Загальна оцінка підготовки дитини до школи має здійснюватись за певним алгоритмом, що передбачає, крім критеріїв, їх змісту й методів вивчення, також показники “готовності” дитини до школи.

Так, розумова готовність передбачає загальну інформованість, кругозір, достатній рівень розвитку пізнавальної діяльності, уяви, мислення та мови. Проявляється це в наявності у дітей системи уявлень про природу та деякі соціальні явища, уміння розуміти завдання, інструкцію, визначити способи виконання завдань, здійснювати звуковий аналіз слова, наявності певного словникового запасу, розвитку зв'язної мови, а також елементів обчислювальних навичок.

Емоційно-вольова зрілість діагностується через визначення готовності дитини переборювати труднощі, наявність інтересу до пізнання, організованість, розвиток довільної уваги. Це визначається через здатність дошкільника до вольових зусиль, домагання досягнення поставленої мети, здатність до самостійності, вміння планувати роботу, володіння правилами поведінки.

Мотиваційна готовність виявляється шляхом виявлення здатності до планування власних дій, ставлення до навчальної ситуації, наявності вольових зусиль та ін.

Фізична готовність передбачає визначення стану здоров'я дитини, координацію, готовність руки до письма, стан м'язової сили та ін.

Комунікативна готовність передбачає наявність певного рівня розвитку мови, вміння сприймати і репродукувати інформацію, наявність навичок читання, вміння спілкування, бажання вести діалог.

Діагностика компонентної шкільної готовності дитини передбачає використання комплексу методів. Це зокрема, бесіди, завдання на класифікацію, аналіз мовних звітів, рішення простої математичної задачі, завдання на звуковий аналіз слова, тестування, педагогічне спостереження, система творчих завдань, педагогічні ситуації та ін.

Таким чином, незважаючи на різноманітність підходів до готовності до школи, залишаються незмінними критерії визначення цього особистісного новоутворення, за якими можна оцінити ступінь підготовки дитини до опанування шкільним курсом. Важлива роль у контексті формування шкільної готовності, звичайно, відводиться набуттю дошкільником певного досвіду – знання, уміння і навички, наявні у нього на момент вступу до школи. Йдеться про педагогічну готовність. Оптимальним на сучасному етапі дошкільної освіти є поєднання показників психологічної і педагогічної підготовки дитини до школи. Це загальний фізичний і психічний її стан, рівень розвитку здібностей, мотиваційної готовності, володіння умінням вчитися, сформованість пізнавальних інтересів і нахилів, сприйняття нової соціальної ролі учня.

Для вирішення цих завдань необхідно, визначаючи специфіку спеціальної підготовки дошкільників, орієнтуватися на пропедевтику змісту початкового навчання; на формування власного без дублювання змісту дошкільної спеціальної підготовки, який передбачав би предметну перспективність на розвиток, а не на вузько предметне визначення переліку знань, умінь та навичок. Важливо також віднайти в розвитку дитини саме ті властивості й важили, які були б провідними, на які можна було б спиратися в подальшому навчанні.

У майбутньому планується наукове обґрунтування процесу підготовки дошкільників, орієнтованого на упередження завдань початкового навчання, а також розробка змісту дошкільної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артемова Л.В. Щоб дитина хотіла і вміла вчитися //Дошкільне виховання. – 2000. – № 5. – С. 6-7.
2. Безруких М.М. Школьные трудности учащихся первых классов. – М., 1998. – 64 с.
3. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. – К.: Віполь, 1997. – 96 с.
4. Венгер Л.А. Психологическая готовность ребенка к школе //Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 12-14.
5. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. – М.: Педагогика, 1986. – 240 с.
6. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба. – М., 1991. – 223 с.
7. Запорожец А.В. Интеллектуальная подготовка детей к школе //Дошкольное воспитание. – 1977. – № 8. – С. 30-34.
8. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес та психологічний розвиток особистості. – К.: Рад. школа, 1989. – С. 457.

УДК 376.1.016

М.А. Медведєва

ДІАГНОСТИКА МНЕСТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ В УЧНІВ 2-4-Х КЛАСІВ ШКІЛ ДЛЯ ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Питання діагностики механізмів писемної діяльності учнів молодших класів є актуальним, особливо при навчанні письму дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). У статті розкривається роль процесу пам'яті під час оволодіння писемною діяльністю. Автором пропонується серія завдань, спрямованих на вивчення стану слухомовної і зорової пам'яті в учнів з ТПМ, що є необхідним при створенні корекційної методики.

In this article the role of the memory processes is described. These processes take place in studying speech activity. Besides, the row of tasks directing on the learning the state and functions of the memory is suggested there. Knowledge of peculiarity of memory are necessary developing the further correction programmer.

Пам'ять, як вища психічна функція, відіграє одну із основних ролей при навчанні. Набуття школярами різноманітних умінь і навичок, засвоєння знань – все це пов'язано з діяльністю пам'яті.

Пам'ять входить у структуру практично любого виду психічної діяльності, у тому числі й письма. На думку О.Лурія, однією безперечною умовою успішного формування навички письма є збереження, в першу чергу, слухомовної й зорової пам'яті, на базі яких здійснюються так звані процеси “перешифровки”.

О.Лурія, аналізуючи процес письма, виділяє у першій його операції акустичний аналіз звукового складу слова, що неможливо без участі слухомовної пам'яті. Другою операцією процесу письма є співвідношення виділеної фонемі із зоровим образом букви, тобто “перешифровки” фонемі у графему, яка передбачає збереженість зорової пам'яті. Другою